

ממשנתו הפוליטית של יהושע

פתיחה

סוגיה פוליטית מעניינת ביותר הינה שאלת יחסו של המנהיג להנהגה המשנית המכהנת תחתיו. המנהיג עשוי לטפח את ההנהגה המשנית ועשוי להגביה את כסאו שלו על חשבונה; לפעמים המנהיג מכתוב מערכת יחסים זו ולפעמים כללי החברה מכתובים אותה. מציאויות אלה, ונגזרותיהן הרבות, הודגמו שוב ושוב לאורך היסטוריית האנושות - ועוד היד נטויה. כך או אחרת, אופייה של מערכת היחסים בין המנהיג להנהגה המשנית תורם רבות לצביון החברה וההנהגה. במאמר זה, ננסה לבחון את יחסו של יהושע להנהגה המשנית בימיו. ניתן את הדעת על קשריו הגלויים של יהושע עם קבוצה זו, ועל הרמיזות המקראיות בעניין. בהמשך הדברים, נבקש להשליך מיחסו של יהושע כלפי ההנהגה המשנית למשנתו הפוליטית הכללית. לבסוף, נתייחס להכרעה המקראית אודות גישתו של יהושע להנהגה המשנית ואודות משנתו הפוליטית הכללית.

א. הנהגה משנית בספר יהושע

בשורות הבאות, נעמוד על ההנהגה המשנית של בני ישראל בתקופת הנהגת יהושע - קרי, ההנהגה המשנית המוצגת בספר יהושע. נתייחס לקבוצה זו באופן כללי, אך עיקר הדיון יישוב סביב יחסו של יהושע לחבריה הפרטיים.

1. הנהגה אנונימית

לרוב, חברי ההנהגה המשנית שכיהנו תחת יהושע עלומי שם, ומוזכרים בספר יהושע על-פי תפקידיהם בלבד. בקבוצה זו נמנים שופטים (ח' לג; כ"ג ב; כ"ד א),¹ שוטרים (א'

1 הפניה סתמית במאמר זה היא לספר יהושע.

י; ג' ב; ח' לג; כ"ג ב; כ"ד א), נשיאי עדה (ט' טו-כא; י"ז ד; כ"ב יג-לב), זקנים (ז' ו; ח' י, לג; כ"ג ב; כ"ד א, לא), קצינים (י' כד), "איש ישראל" (ט' ז). רק ארבעה שותפים בהנהגה המשנית - אנשים שנטלו שכם במשך חייהם, במידה זו או אחרת, בהנהגת העם - מוזכרים בשמם בספר: כלב בן יפנה, עתניאל בן קנז, אלעזר הכהן ופינחס בנו. כל זאת, בניגוד בולט להנהגה המשנית בימי משה, שהוריש את הנהגת העם ליהושע. התורה מגלה את שמותם של מעל לארבעים חברים בהנהגה המשנית שנלוו למשה - דוגמת נשיאים (במדבר א' ד-טז; שם ל"ד טז-כט) ו"ראשי בני ישראל" (שם י"ג ג-טז) - למרות העובדה שלא תמיד מובן הצורך בפירוט שכזה.

2. מינוי יורש

יחסו של המנהיג כלפי ההנהגה המשנית - וכלפי ממסד ההנהגה כולו - משתקף היטב ביחסו למנגנוני ירושת ההנהגה והמשכיותה. הדעת נותנת, שמנהיג הדואג ליציבות הנהגת העם אחר כהונתו, מגלם יחס חיובי כלפי ממסד ההנהגה הכללי. במקביל, מנהיג המוודא יציבות זו באמצעות מינוי יורש טרם קץ כהונתו מגלם יחס חיובי כלפי ההנהגה המשנית; המנהיג מעביר מסמכותו לגוף בהנהגה המשנית, החברה כבר נושאת את עיניה ליורש - ועם כל זאת, המנהיג הנוכחי אינו חושש לפגיעה בכוחו ובמעמדו.

בניגוד למנהיגים דגולים אחרים - דוגמת משה, שמואל ודוד - יהושע אינו ממנה יורש בחייו. זאת, למרות שהיו לו במספר הזדמנויות לעשות כן: לקראת סוף חייו, יהושע מכנס את "כל ישראל" (כ"ג ב) ואת "כל שבטי ישראל" (כ"ד א) - אך אינו מנצל מעמדים אלו למנות יורש ברוב עם. נוסף לכך, הכתוב אף מרמז על יורש פוטנציאלי: עתניאל בן קנז, שזוכה לתפקיד מינורי בספר יהושע (ט"ו טז-יז), אך עתיד לעלות לגדולה לאחר מות יהושע (שופטים ג' ז-יא). חרף זאת, יהושע נמנע מלפעול. בהתאם לדברינו הקודמים, הימנעות זו מגלה טפח מיחסו של יהושע לממסד ההנהגה ולהנהגה המשנית.

3. יהושע ונשיאי העדה

דווקא התורה, ולא ספר יהושע, חושפת את זהותם של שנים עשר נשיאי העדה שכיחנו בתקופת יהושע (במדבר ל"ד טז-כט). הכתוב מבקש, כמדומה, לנתק במקצת

בין הנשיאים לבין יהושע: שמות הנשיאים אינם שייכים לספר יהושע, וממילא, אינם מזוהים לגמרי עם הנהגת יהושע.

הנשיאים - המכונים גם "ראשי אבות המטות" - נועדו "לנחל את בני ישראל בארץ כנען" (שם כט) יחד עם יהושע ואלעזר. ואכן, את תפקידם זה, הפורמאלי, הם ממלאים כדת וכדין: "ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי אבות המטות לבני ישראל" (י"ד א).

יחד עם זאת, הנשיאים עולים לבמת ספר יהושע בשני מאורעות אחרים, שלא בתפקידם הרשמי. הדעת נותנת, כי מאורעות אלו, בשל אופיים וייחודיותם, ישפכו את האור המרבי על היחסים ההדדיים בין נשיאי העדה ויהושע.

הופעתם הראשונה של הנשיאים בספר יהושע מתרחשת בשעת כריתת הברית המוטעית בין בני ישראל לגבעונים:

ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה. ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים הם אליו ויבקרו בו הם ישיבים. ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים. ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה' אלהי ישראל וילנו כל העדה על הנשיאים. ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה אנחנו נשבענו להם בה' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם. זאת נעשה להם והחזקתם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם. ויאמרו אליהם הנשיאים יהיו ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים.

ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישיבים. ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי... ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום. ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח ה' עד היום הזה אל המקום אשר יבחר (טו-כג; כו-כז).

יהושע ונשיאי העדה כורתים יחד את הברית עם הגבעונים, ואז מתפצלות דרכיהם. בשעה שניכרת רמאותם של הגבעונים, בני ישראל ניגשים אל הנשיאים, ואילו יהושע נעלם מן הסיפור לחלוטין, באופן פתאומי למדי. על הנשיאים לבדם, אם כן, ניטל יישוב הרוחות הסוערות בקרב העם. בהמשך, יהושע שב לסיפור - ונעלמים הנשיאים; יהושע עומד לבדו מול הגבעונים. כמו כן, הכתוב נזהר למנוע חפיפה בין תחומי

פעולתם של יהושע והנשיאים: יהושע אינו מנסה לפייס את העם, והנשיאים אינם מנסים להתמודד עם הגבעונים.

נשיאי העדה שבים לבמה בסיפור פרידת שנים וחצי השבטים משאר העם. כזכור, שנים וחצי שבטים - ראובן, גד וחצי מנשה - נחלו את עבר הירדן המזרחי; זאת, לאחר שהשתתפו בכיבוש כנען, כפי שחייב אותם משה (במדבר ל"ב).

יהושע נפרד משנים וחצי השבטים בדברי סיכום, אזהרה וברכה, ושולח אותם לנחלותיהם (כ"ב א-ח). בהגיעם לגלילות הירדן, שנים וחצי השבטים בנו "מזבח גדול למראה" (שם י) - מעשה שקומם את שאר בני ישראל: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה לעלות עליהם לצבא" (שם יב).

אך בטרם להט המלחמה השתלט לגמרי על בני ישראל, עוד שרר בעם קור הרוח לנסות למנוע מלחמת אחים:

וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל בְּנֵי רְאוּבֵן וְאֶל בְּנֵי גָד וְאֶל חֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה אֶל אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן. וַעֲשֶׂהָ נְשָׂאִים עִמּוֹ נְשִׂיא אֶחָד נְשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכָל מִטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֵאשׁ בֵּית אָבוֹתָם הֵמָּה לְאֵלֵפוֹי יִשְׂרָאֵל. וַיָּבֵאוּ אֶל בְּנֵי רְאוּבֵן וְאֶל בְּנֵי גָד וְאֶל חֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה אֶל אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר (שם יג-טו).

ואכן, נמנע האסון; שנים וחצי השבטים מנמקים ומצדיקים את בניית המזבח בפני פינחס והנשיאים. ויהושע? אין זכר למנהיג העם במשבר המזבח.

פרשייה זו בעלת מספר הקבלות מעניינות לפרשיית כריתת הברית עם הגבעונים. בשתיהן, יהושע מביא לידי שלום עם קבוצה מסוימת, אך בהמשך, טוענים בני ישראל שקבוצה זו הטעתה אותם. כתוצאה, העם פונה לנשיאים - ועליהם לטפל בתלונות העם. כמו כן, בשתיהן, יהושע נעלם מן העלילה בשלב מוקדם ובצורה מפתיעה; בעת משבר, מנהיג העם איננו.

נראה, שהשוואה זו מצביעה על מגמה המשותפת לשתי הפרשיות: הניתוק בין יהושע לנשיאים. הכתוב טורח להקטין, ככל הניתן, את החפיפה ביניהם. פוק חזי: מעשיו של יהושע מובילים למשבר ומעשיהם של הנשיאים מחלצים את בני ישראל ממנו; יהושע נעלם בשעה שהנשיאים אקטיביים, הנשיאים נעלמים בשעה שיהושע אקטיבי. פעולתם המשותפת המזערית - שניהם נוטלים חלק בכריתת הברית עם הגבעונים - רק מבליטה ומדגישה את הנתק שמתגלה ביניהם בהמשך הסיפור.

ובכן, בעת שהמציאות קראה ליהושע ולנשיאים לחרוג ממערכת יחסיהם הרשמית, שיתוף הפעולה ביניהם נהיה אפסי.

4. יהושע ופינחס

פרשיית המזבח מפגישה אותנו בדמות מרכזית נוספת במחנה ישראל - פינחס בן אלעזר הכהן. פינחס עולה לראשונה לקידמת הבמה בתיאור עוון פעור, שעה שהרג בקנאות את נשיא שבט שמעון ובת נשיא מדין. עבור קנאות זו, זכה פינחס בברית שלום ובברית כהונת עולם (במדבר כ"ה א-טו). מאוחר יותר, פינחס נבחר לעמוד בראש צבא בני ישראל במלחמתם נגד המדיינים (שם ל"א ו).

לנוכח עברו, מקומו של פינחס בהנהגת העם נראה משוריין - גם לאחר מות משה. בשל ניסיונו כמצביא, מתאים פינחס לשרת במסגרת דומה בכיבוש כנען. אמנם, עדותו של ספר יהושע אינה הולמת את ציפיותינו. כדמות אקטיבית, פינחס מופיע בפרשיית המזבח, ותו לא. כפי שראינו לעיל, בפרשייה זו, פינחס מנותק לחלוטין מיהושע. פינחס אינו מופיע יחד עם יהושע, באותה סצנה, אלא עולה לבמה רק לאחר שיהושע - במפתיע - ירד ממנה.

5. יהושע וכלב

בין נשיאי העדה נמנה כלב בן יפנה, הממונה על שבט יהודה. בניגוד לאחד-עשר הנשיאים האחרים, שמו של כלב מופיע במספר פרשיות בתורה, ולא רק בסקירת הנשיאים. כלב, כזכור, נבחר על ידי משה לתור את ארץ כנען, יחד עם יהושע ועשרה אחרים מ"ראשי בני ישראל". העשרה הוציאו דיבה רעה על הארץ, דבר ששכנע את בני ישראל לדרוש "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר י"ד ד). בשל תגובה זו, נענש העם במות אותו הדור במדבר ודחיית הכניסה לארץ בארבעים שנה. השניים האחרים, יהושע וכלב, לא הוציאו דיבה רעה, ובזכות זו, נכנסו לארץ - היחידים מדור יוצאי מצרים שזכו לכך: "ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון" (שם כ"ו סה).

על רקע העבר המשותף של יהושע וכלב, מתקבל על הדעת שנוצר ביניהם קשר משמעותי. בוודאי אותה שעה שעמדו שניהם מול עשרת המרגלים - למעשה, מול כל העם! - נכרתה ברית של קיימא ביניהם. לא מופרך, אם כן, להעלות על דעתנו שיישען יהושע על כלב בתקופת הנהגתו - אם כידיד, ואם כבעל ניסיון רב.

כמה מפתיע אפוא, תפקידו המצומצם של כלב בתקופת הנהגת יהושע. כלב מופיע בספר יהושע בהקשר אחד בלבד - והופעתו מעוררת לא-מעט תמיהה:

וַיִּגְשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הִקְנִי אֶתָּה יַדְעָתָ אֵת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה אִישׁ אֶל-לְהִים עַל אֲדוֹתַי וְעַל אֲדוֹתֶיךָ בְּקֹדֶשׁ בְּרַנֵּעַ. בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בְשִׁלַּח מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֹתִי מִקְדָּשׁ בְּרַנֵּעַ לְרַגֵּל אֶת הָאָרֶץ וְאָשָׁב אֹתוֹ דִּבֶּר כַּאֲשֶׁר עִם לִבִּי. וְאֲחִי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיו אֵת לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי אֲחָרֵי ה' אֶל-לְהִי. וַיִּשָׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְכָה וַיִּגְלַף בָּהּ לֵךְ תִּהְיֶה לְנַחֲלָה וַיִּלְכְּנִיד עַד עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ אֲחָרֵי ה' אֶל-לְהִי. וְעַתָּה הִנֵּה תִּחְיֶה ה' אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר ה' אֵת הַדָּבָר הַזֶּה אֶל מֹשֶׁה אֲשֶׁר הִלֵּךְ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה. עוֹדְנִי הַיּוֹם חָזֵק כַּאֲשֶׁר בַּיּוֹם שִׁלַּח אוֹתִי מֹשֶׁה כִּכְחִי אֲזִי וּכְכֹחִי עַתָּה לְמַלְחָמָה וְלִצְאָת וּלְבוֹא. וְעַתָּה תִּנְהַל לִי אֵת הַהָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אֶתָּה שָׁמַעְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי עֲנַקְתִּים שָׁם וְעַרְיָם גְּדוֹלוֹת בְּצִוְרוֹת אוֹלֵי ה' אוֹתִי וְהוֹרֵשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. וַיִּכְרַחְהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֵת חֲבֵרוֹן לְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה לְנַחֲלָה. עַל כֵּן הִיְתָה חֲבֵרוֹן לְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה הִקְנִי לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אֲחָרֵי ה' אֶל-לְהִי יִשְׂרָאֵל (י"ד ו-יד).

בפשטות, כלב ניגש אל יהושע כדי לפרוע חוב ישן - נחלה שהובטחה לו - ויהושע נענה בחיוב. ברם, קריאה מדקדקת יותר מציבה בפנינו מספר שאלות, ביניהן: מדוע מגיעים "בני יהודה" אל יהושע אם רק כלב מדבר? מדוע מספר כלב ליהושע באריכות "על אדוֹתַי ועל אדוֹתֶיךָ בקדש ברנע", סיפור שלכאורה, מכיר יהושע היטב? מדוע רואה כלב לנכון להוסיף לתאר ליהושע את מצבו הנוכחי? ומה רוצה הכתוב להדגיש בהעמדת דבריו הרבים של כלב מול תגובתו של יהושע, שאין בה מילה מפורשת, אלא זוג פעלים בלבד?

העיקרון המשותף שעומד מאחורי שאלות אלו הינו ניכור וריחוק. כלב משנן דברים ידועים ליהושע, כאדם שלא דיבר עם זולתו שנים ארוכות, כאדם שלא בטוח אם זולתו זוכרו. אל כלב נלוו "בני יהודה", גיבוי לבקשתו - "לעזור לכלב בשאלת בקשתו" (מצודת דוד שם, ו) - כי פקפק כלב ביכולתו לדבר עם יהושע "בארבע עיניים", כמקורב לו. הניכור והריחוק הצריכו את כלב להציג את עצמו מחדש ליהושע, לעדכן אותו אודות מצבו הנוכחי. ודומה, שתגובתו של יהושע מבטאת אותן תחושות - אין ליהושע דבר לומר לכלב, כמכר, כחבר. יהושע מבצע את הנדרש ממנו ותו לא. ומבחינת הכתוב, מכאן ואילך מתפצלות דרכיהם של יהושע וכלב.

6. יהושע ואלעזר

חלק מן ההנהגה המשנית בקרב בני ישראל היא בעלת אופי דתי. לימין המנהיג המדיני נמצא נביאים וכוהנים; בין היתר: אהרן נלווה אל משה, אביתר, צדוק, נתן וגד אל דוד, חלקיהו אל יאשיהו. יהושע אינו יוצא דופן; כפי שמצווה ה':

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמְכָתָ אֶת יָדְךָ
עָלָיו... וְלִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן יַעֲמֵד וְשָׂאֵל לֹו בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה' עַל פִּי יֵצְאוּ
וְעַל פִּי יָבֹאוּ הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ וְכָל הָעֵדָה (במדבר כ"ז יח, כא).

למעשה, ה' מחייב את יהושע לסמוך על הנהגה משנית.² על יהושע לשתף פעולה עם אלעזר; כלשונו של רש"י (שם כא):

שאף יהושע יהא צריך לאלעזר.

אולם, שוב ניכר ריחוק בין יהושע להנהגה המשנית. כדמות פעילה, אלעזר מופיע בספר יהושע בהקשר אחד בלבד - כאחראי לחלוקת הארץ, יחד עם יהושע ונשיאי העדה ("ד א; "ז ד; "ט נא; כ"א א). ברם, אין רמז לקשר הדדי בין יהושע לאלעזר. אשר על כן, מתקבל הרושם שאלעזר פועל במקביל ליהושע, אך לאו דווקא יחד איתו. הצגת אלעזר כמחלק הארץ מפתיעה במקצת. בחלקו של אלעזר נפלה הכהונה הגדולה, ולפי פשטי המקראות, ה' צירף את אלעזר ליהושע כדי לשמש ככהן גדול. שכן, במידה וירצה יהושע לשאול בה' על-ידי האורים ותומים, אמור אלעזר לעמוד לרשותו - "ושאל לו במשפט האורים לפני ה'" - ורק כהן גדול נושא עליו את האורים ותומים. אך בפועל, אלעזר מתפקד כמחלק הארץ - ואין לכאורה קשר אינהרנטי בין חלוקת הארץ לבין הכהונה הגדולה.

זאת ועוד: בפרשיית כריתת הברית עם הגבעונים, מתבקש שיהושע אכן ייעזר באורים ותומים, וממילא, באלעזר - אך הוא נמנע מלעשות כן. הרי יהושע יכול היה לוודא את אמיתות דברי הגבעונים עוד לפני כריתת הברית, על ידי שאלה באורים ותומים - אך יהושע בוחר לקבל את דברי הגבעונים ללא ערעור. ואף מדגיש הכתוב: "ואת פי ה' לא שאלו" (ט' יד).

2 הערת העורכים: בכל הנוגע למעמדו של הכהן הגדול, יתכן שהוא מהווה מלכתחילה חלק מההנהגה הראשית ולא מתפקד כהנהגה משנית, ואכמ"ל.

מדרש הגדול מעלה נקודות אלה - ואף טוען, שיהושע נענש עבור אי-תלותו באלעזר:

ומעולם לא מצינו שנצרך יהושע לאלעזר. ומנין שאף יהושע נענש מפני שלא סינפו לאלעזר? שכן נכשל בגבעונים, שנאמר "ויקחו האנשים מצידם ואת פי ה' לא שאלו" - אלו שאלו לאלעזר, לא היה בא לידי אותו מעשה (מדרש הגדול במדבר ל"א כא).

דומה אפוא, כי ספר יהושע מנסה - אפילו טורח - לצמצם את דמותו של אלעזר. אלעזר איננו פועל מיוזמתו, אין לו קשר אקטיבי עם יהושע. הכתוב כורך אותו יחד עם יהושע והנשיאים, ומתעלם לגמרי ממעמדו ככהן גדול. אלעזר אינו עומד לימינו של יהושע, כפי שיעד ה', אלא נדחק הרחק הצידה, בדומה לחבריה האחרים של ההנהגה המשנית בימי יהושע.

7. סיכום ביניים

ספר יהושע מדגיש את מקומו היחידאי של יהושע בראש בני ישראל. הכתוב מקיף את יהושע בדמויות אנונימיות, מנתק קשרים בינו לבין ההנהגה המשנית בימיו ומלווה את הקשרים הקיימים בתחושות קרירות, ניכור וריחוק. נדמה, כי הכתוב מנסה להפחית מדמותם של חברי ההנהגה המשנית בספר יהושע, לעמעם את שמשן של הדמויות המסוגלות ליטול שכם בהנהגת העם. לעומתם, מצטייר יהושע כבודד וכמרוחק.

לנוכח מסקנות אלה, נדמה, כי לא תמך יהושע בממסד הנהגה נרחב או מגוון, אלא, שאף לצמצם את ממסד ההנהגה, כדי להעמיד בראשו גוף חזק וריכוזי. שאיפה זו גרמה ליהושע להרחיק את עצמו מדמויות בולטות אחרות - אלו שבזכות מעמדם, עשויים לערער את מקומו היחידאי בראש העם.

ב. יחסו של יהושע לממסד ההנהגה בימי משה

1. פרשיית המתנבאים במחנה

שאלת יחסו של יהושע לממסד ההנהגה בכלל, ולהנהגה המשונית בפרט, אינה מצטמצמת לספר יהושע. כבר בתורה אנו מוצאים התייחסות של יהושע לממסד ההנהגה, בעיקר, בעת התערבותו במשבר ההנהגה שפקד את בני ישראל. בשורות הבאות, נעמוד על פרשייה זו, ונבקש לבחון את התאמת מסקנות עיונו בספר יהושע אליה.

ניזכר במאורע. משה טוען כלפי שמיא שאזלה ידו מלהנהיג את בני ישראל לבדו; משיב לו ה':

אֶסְפֶּה לִּי שְׂבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זְקֵנֵי הָעָם וְשִׁטְרֵי וְלִקְחָתָם אִתָּם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ. וְיִרְדְּתִי וְדַבַּרְתִּי עִמָּךְ שָׁם וְאֶצְלָתִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁאֵ הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אִתָּה לְבַדְּךָ (כמדבר י"א טז-יז).

אך בשעת מעשה, לא הכל מתרחש כמתוכנן:

וַיִּשְׂאָרוּ שְׁנֵי אַנְשִׁים בְּמַחֲנֵה שָׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד וַתִּנַּח עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וְהִמָּה בְּכַתְּבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֲהֵלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בְּמַחֲנֵה (שם כו).

בפשטות, אלדד ומידד החליטו לנתק את עצמם משאר הזקנים ונשארו במחנה. כמדומה, החלטה זו מצביעה על אי-רצונם להשתתף בהנהגת העם - הרי לפי דברי ה' למשה, דווקא המתייצבים ליד אוהל מועד יזכו ברוח, ודווקא הם ינהיגו את העם. ופתאום - הרוח שורה גם על אלדד ומידד, למרות ש"לא יצאו האהלה". כביכול מודיע ה': חפץ אני בהנהגתם של אלדד ומידד; התגובה האנושית הסבירה והמתבקשת הינה לצרף את אלדד ומידד לזקנים האחרים, למנהיגים האחרים. לפי הבנה זו, תמוהה לכאורה תגובתו החרפה של יהושע לנבואת אלדד ומידד:

אֲדַנִּי מִשָּׁה קְלָאִם

(שם כח).

אפשר, אמנם, שהתנגדותו המפתיעה של יהושע לנבואתם של אלדד ומידד מושרשת במשנתו הפוליטית. כאמור, יהושע תומך בהנהגה חזקה וריכוזית, הנהגה ללא פלגים. חושש יהושע: אם מישהו עתיד לייצור פילוג בהנהגתו של משה, אלדד ומידד

מועמדים סבירים - הרי הם כבר הוציאו את עצמם מכלל הזקנים, הרי הם כבר לובשים את גלימת השוני. לכן מנסה יהושע לעקור את הבעיה הפוטנציאלית באיבה: "אדני משה כלאם"!

ובכן, לאורך חייו, גישתו של יהושע לפילוגי הנהגה אפשריים אחידה: עקירת הבעיה הפוטנציאלית משורשה. גישה זו מנחה את התקוממותו של יהושע לנבואתם של אלדד ומידד ואת ריחוקו מנשיאי העדה, כלב, אלעזר ופינחס. שכן, כל אלו לא הביעו התנגדות ליהושע או לממסד ההנהגה. חטאתם היא בהיותם דמויות בולטות בקרב בני ישראל - בולטות מדי. בעיני יהושע, עשויים הם להביא לפילוגים בהנהגה.

2. רמזים אחרים

הופעותיו האחרות של יהושע בתורה אינן מלמדות בהדיא על יחס זה או אחר להנהגה משנית. עם זאת, כמדומה, הן רומזות למגמה הכללית עליה הצבענו - הריחוק והנתק בין יהושע להנהגה המשנית.

גגישתנו הראשונה עם יהושע מתרחשת במלחמת ישראל ועמלק, ימים ספורים אחר יציאת מצרים (שמות י"ז ח-טז). משה מצווה את יהושע לעמוד בראש צבא בני ישראל, ואילו אהרן וחור - חברים בולטים בהנהגה המשנית, כפי שניווכח בהמשך הספר (שם כ"ד יד) - עולים עם משה ל"ראש הפסגה". ובכן, כבר בתחילת דרכו, יהושע מוצג כמנותק מן ההנהגה המשנית.

לפני עלייתו להר סיני, משה מרחיב את סמכותה של ההנהגה המשנית: "והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם" (שם). באופן זמני, תהיה ההנהגה המשנית להנהגה המרכזית. שוב, מנתק הכתוב את יהושע מן ההנהגה המשנית; יהושע מתלווה למשה בעלותו להר סיני, ואינו חוזר לעם עד ירידתו של משה (שם יג; שם ל"ב יז-יח).

במקביל, הכתוב מפריד בין יהושע לחברים נוספים בהנהגה המשנית בפרשיית המרגלים. יהושע אמנם נמנה ברשימת שמות המרגלים, אשר מתוארים כ"כל נשיא בהם" (במדבר י"ג ב) ו"כלם אנשים ראשי בני ישראל המה" (שם ג) - כלומר, חברים בהנהגה המשנית - אך הכתוב טורח להעמיד מולם את יהושע כשלעצמו: "אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע" (שם טז). ייתכן, כי הערה זו נועדה להרחיק את יהושע מן המרגלים האחרים - ולרמוז שוב לנתק בין יהושע להנהגה המשנית.

ג. ההכרעה המקראית

בפרישת המתנבאים במחנה, גישתו השלילית של יהושע בעניין ההנהגה המשנית מתנגשת חזיתית בגישה אחרת. תגובתו החריפה של יהושע לנבואת אלדד ומידד, "אדני משה כלאם", מעוררת תגובה חריפה משלה, הפעם מצד משה:

וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמִּקְנָא אֶתָּה לִי וּמִי יִתֶּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֶּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם (שם י"א כט).

משה שולל את עמדתו של יהושע מכל וכל. לפי דרכנו למדנו, שמשה אינו חושש שאלדד ומידד, או כל אדם אחר, יערערו את יציבות ההנהגה; להיפך: "כל עם ה'" מוזמנים להצטרף לשורות ההנהגה! כפי שצינינו לעיל, התורה, בה באה לידי ביטוי הנהגת משה, אוהדת ומטפחת את ההנהגה המשנית של בני ישראל, מה שאין כן ספר יהושע, המייצג את הנהגת יהושע.

על פניה, ההכרעה המקראית לעימות בין משה ויהושע נוטה לצד התלמיד. וראייתך: ספר יהושע נטול משברי הנהגה מפורשים, בניגוד מובהק לתורה. זאת ועוד: שלושת המשברים שפוקדים את בני ישראל לאחר פרישת המתנבאים במחנה, מעמתים את ההנהגה המשנית נגד משה, וניכר, כי ישנה החמרה הדרגתית - הראשון הינו התקפה אישית נגד משה (דברי מרים ואהרן נגד משה, שם י"ב א-ב); אחר כך, התקפה נגד הייעוד האלוקי, בו משה נוטל חלק נכבד, אך לא בלעדי (חטא המרגלים, ובעיקר שם י"ג לא); ולבסוף, התקפה הן נגד משה והן נגד הייעוד האלוקי (עדת קרח, ובעיקר שם ט"ז יב-יד). רצף המשברים ואופיים מלמד, אם כן, שגישתו הסובלנית של משה להנהגה המשנית רק מזיקה לו.

מאיך גיסא, יתכן כי הרושם העמוק שהותיר אחריו יחסו של יהושע להנהגה המשנית הותיר בעקבותיו גם תוצאות שליליות. לפי פשטי המקראות, ההנהגה המשנית כמעט ונכחדה מן "המפה הפוליטית" למשך מאות השנים לאחר מות יהושע, בתקופת השופטים. לרוב, פעלו השופטים בדם, או ללא הנהגה משנית מובהקת - דוגמת עתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, יפתח ושמשון. אמנם, במקרים בודדים, ניתן להצביע על קיומה של הנהגה משנית - דוגמת ברק שפעל לצד דבורה, זבול ובעלי שכם שפעלו לצד אבימלך - אך במקרים אלה, ההנהגה המשנית זעירה לעומת מימדיה בעבר, הן מבחינת גודלה והן מבחינת האפקטיביות שלה. תפיסתו של יהושע, המתנגדת להנהגה משנית, מנעה ממנו למנות יורש - וממילא, נפגעה גם ההנהגה

הראשית. ואכן, תקופת השופטים לא התאפיינה בהנהגה ראשית חזקה או רצופה. רק בתקופת המלכים, שבה חזרה עטרת ההנהגה - הראשית והמשנית - ליושנה, בממסד מלוכה קבוע וריכוזי, ויחד עמו, בהנהגה משנית פעילה וניכרת: לצד רוב המלכים, מונה הכתוב שמות שריהם ומעשם.

למעשה, הערכות אלה אינן סותרות. הצדדים השליליים בגישתו של משה להנהגה המשנית והצדדים החיוביים בגישתו של יהושע אליה, התבטאו היטב ברמה המיידית, בימי משה ויהושע עצמם. הנהגתו של משה ניזוקה מגישתו; גישתו של יהושע הועילה להנהגתו. אך מבט ארוך-טווח, הפרוס על פני מספר דורות, מוביל למסקנה הפוכה. גישתו של יהושע הותירה אחריה ריק בהנהגה, ממנו לא התאוששו בני ישראל שנים ארוכות. ללמדך ולהזהירך, שהמנהיג עשוי לחזק את הנהגתו, ובזמנית, לערער את ממסד ההנהגה כולו.